

EUROPEAN REFORMS BULLETIN 2017 No3

Indexed & Shared by:

European Reforms Bulletin

2017

scientific peer-reviewed journal

No. 3

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668

e-mail: bulletin@email.lu

http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaieva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovski B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 11 24.04.2017)

© European Reforms Bulletin, 2017

© Authors of articles, 2017

Table of contents

Bondarenko N.V. General Social Measures to Prevent Illegal Migration in Ukraine	3
Chelpan O.V. Prevention of criminal offenses related to damage to the transport networks in Ukraine	8
Grigorovich P.A. Forensic characteristics of criminal activity fictitious enterprises in Ukraine	13
Kostryskyi V.V. Generic and specific object of the crime "bribery of a voter or referendum participant" according to the Criminal Code of Ukraine	19
Krupey S.R. Execution of a special task on disclosure of criminal activities of an organized group or a criminal organization: modern realities and foreign experience	27
Lytvyn V.V. Patrol policemen's image as an estimated element of an activities of national police of Ukraine	32
Marchenko A.A. Criminal procedural procedure for the use of juvenile compulsory measures of the educational order: directions of improvement of the current legislation	37
Merkulova V.O. System links between criminal law and criminal legal institutions: challenges current legislation of Ukraine	46
Savenko K. Budget potential of the ensuring economic safety of housing-communal services consumers' on the example of administrative-territorial units of Ukraine	53
Sharanich R.S. Foreign experience of criminal law protection of public relations in the field of activity of non-bank financial institutions	59
Smoliy I.V. Features of the organization of international cooperation in the field of administrative justice	64
Tryasun P.R. Ways of committing hooliganism in public places	69
Babanina V. International Agreements as Sources of Criminal Legislation of Ukraine	74

Criminal Procedure for the Use of Juvenile Compulsory Measures of the Educational Order: Directions of Improvement of the Current Legislation

A.A. Marchenko

Odessa State University interior affairs, Ukraine

e-mail: lenok-tol6evna@ukr.net

Abstract: in the article issues prolongation of the reform of criminal procedural legislation in the direction of creating broader and substantive provisions that would regulate the scope of the use of juvenile compulsory educational measures. Improvement of criminal procedural legislation in this part should take into account the current trends in the enhanced protection of the rights, freedoms, legitimate interests of a minor who is in the field of criminal justice, and, accordingly, the formulation of effective mechanisms and guarantees of this protection.

Among the priority areas should be deeper legislative regulation of the criminal procedure for the implementation of the conditional release of criminal liability with the use of the PLZH, provided by Art. 97 KK. In this case, the criminal procedural law relating to the sending of criminal justice to adults (the procedure for implementing a conditional release from criminal liability) is more precise and complete than in relation to minors.

Specifications require procedural provisions that relate to the order of application of certain specific types of PLWH. In particular, taking into account a certain complexity and the necessity of observance by the court of many factors on which the legitimacy and validity of the decision taken with respect to a minor depends, it is expedient: legislative clarification and specification of the procedure of application of the measure in the form of sending a minor to a special educational institution for children and adolescents until it is corrected, but for a period not exceeding three years; legislative definition of the possibility of early release of minors from the service of this event, regardless of age.

Keywords: criminal liability, punishment, resocialisation, compulsory measures of educational nature, systematic legal analysis, legal norms, doctrine of criminal law, the release of minors from criminal liability

Актуальність Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх та покарання, передусім, відтворюються у можливості застосування спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 97 KK) та покарання (ст. 105 KK), які в обов'язковому порядку мають супроводжуватися призначенням примусових заходів виховного характеру (далі ПЗВХ), передбачені ч. 2 ст. 105 KK. Відповідно до положень кримінального законодавства ПЗВХ можуть застосовуватися судом у трьох досить різних випадках: до осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності; у разі звільнення від кримінальної відповідальності; у разі звільнення від покарання, – що досить суттєво ускладнює розуміння правової природи як усієї системи даних заходів, так і окремих її видів. Ускладненню цієї проблеми сприяє також недостатня чіткість та повнота кримінально-процесуального регулювання застосування даних заходів на доволі різних за своїм змістом та сутністю стадіях кримінального правосуддя. Відповідно в доктрині кримінального та кримінально-процесуального права спостерігаються вкрай протилежні судження з цього приводу.

Обрання у якості предмета нашого дослідження кримінально-процесуального порядку застосування ПЗВХ до неповнолітніх, які можуть бути суб'єктом кримінального правопорушення, обумовлюється декількома чинниками. Загально визнаним є те, що саме ці заходи дозволяють мінімізувати обсяг кримінально-правового та кримінально-процесуального примусу щодо неповнолітньої особи відповідно до принципу гуманізму та економії кримінальної репресії; досягти мети виправлення та ресоціалізації неповнолітніх без застосування всієї системи судочинства; залучати громадськість до виховання, а отже посилює значення та актуальність позадержавних методів впливу на неповнолітніх правопорушників.

Постановка проблеми. Чинне кримінально-процесуальне законодавство містить лише одну норму, присвячену порядку застосування ПЗВХ до неповнолітнього обвинуваченого, який досяг віку кримінальної відповідальності, – ст. 497 Кримінального процесуального кодексу (далі КПК). У змісті

цієї норми йдеться про підстави складання прокурором на стадії досудового розслідування клопотання про застосування ПЗВХ, значення щодо цього думки обвинуваченого та його законного представника, про можливість прийняття рішення судом про застосування ПЗВХ під час судового розгляду справи. Виходячи із значення, яке мають ПЗВХ для виправлення та ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, цих положень недостатньо.

Така редакція кримінально-процесуальних положень залишає за межами правового регулювання чималу кількість питань, які, зважаючи на особливі вимоги до гарантій справедливості та законності відправлення кримінального правосуддя щодо неповнолітніх, мали б отримати законодавче регулювання. Проблема полягає у тому, що існують певні сфери реалізації ПЗВХ, які або ж доволі важливі за значенням, або ж стосуються найбільш складних питань порядку застосування конкретних видів ПЗВХ, а відповідно тягнуть значне поширення суддівського розсуду та доволі різного тлумачення чинних кримінально-процесуальних норм. Проте вони практично не врегульовані чинним кримінальним процесуальним законодавством. Позитивним прикладом є ставлення законодавця до обсягу законодавчого регулювання застосування ПЗВХ до осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності. У чинному КПК існує ціла система відповідних правових норм.

Як на наш погляд, з точки зору визначення подальших напрямів удосконалення чинного законодавства, слід здійснити комплексний аналіз положень кримінального та кримінального процесуального законодавства в частині умовності застосування ПЗВХ, порядку реалізації такої конкретної форми як направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

Дійти певних висновків маємо на підставі системно-правового аналізу правових норм на декількох рівнях: співставлення відповідних кримінально-правових та кримінально-процесуальних положень чинного законодавства України; співвідношення змісту чинних положень, які містяться у ст.ст. 289, 486, 493, 497, 502 КПК. Кримінально-процесуальні норми, які стосуються порядку застосування ПЗВХ, мають вирізнятися не лише специфічністю змісту, але й більшою чіткістю та повнотою правових положень.

Стан дослідження Слід зазначити, що проблемі застосування ПЗВХ приділяється належна увага в доктрині кримінального права. Особливістю є те, що в більшості випадків ці проблеми розглядаються у сукупності із аналізом чинного кримінально-процесуального законодавства, а також те, що результатом дослідження цих проблем можуть бути досить різні пропозиції, під час вкрай протилежні. Так Л.В. Герасимчук Л.В., досліджуючи питання звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання із застосуванням ПЗВХ, - доходить висновку про недоцільність застосування ПЗВХ у разі звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності, взагалі. А отже звільнення неповнолітніх на підставі ст. 97 КК має бути остаточним і без застосування будь-яких інших заходів впливу. [2, С. 14-15] Досить поширеною є позиція щодо необхідності диференціації усіх видів ПЗВХ відповідно до співвідношення у їхньому змісті суто виховних елементів та кари, суворість якої залежить від обсягу правообмежень. Уже з часів набуття чинності новим КК 2001 р. і до сьогодні вчені (В.М. Бурдін, Т.Г. Пономарьова) доводять, що не мають застосовуватися однакові ПЗВХ як у разі звільнення від кримінальної відповідальності, так і у разі звільнення від покарання, що мають існувати різні системи – суто виховні заходи та заходи, які можуть застосовуватися якості додаткових умов під час звільнення від покарання та його відбування. [1, С. 132, 133; 16, С. 12-15].

В наукових дослідженнях, присвячених особливостям судочинства в Україні щодо неповнолітньої особи проблема кримінально-процесуального порядку застосування безпосередньо ПЗВХ практично не розглядалася, або аналізувалися уякості складових подальших змін чинного кримінального процесуального законодавства. Проте слід зазначити, що вчені (А.Є. Голубов, М.О. Карпенко, О.О. Левандаренко, В.В. Романюк), які досліджували більш загальні питання особливостей здійснення кримінального правосуддя щодо неповнолітніх (процесуальне становище неповнолітнього; особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх; особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх тощо) прийшли, крім іншого, також до висновку про складність розв'язання у судових рішеннях питання про вид та міру покарання, про застосування ПЗВХ. [3, С. 8-9, 34-51, 157-180; 4, С. 133-152; 7, С. 13-35, 121-136; 17, С. 9, 14]

Все частіше проблем реалізації ПЗВХ аналізується як складова таких понять як «ювенальне правосуддя», «відновне правосуддя», в яких відтворюються особливі форми розв'язання кримінально-правового конфлікту, де однією із сторін є неповнолітня особа. Ці поняття є предметом дослідження, насамперед, фахівців з кримінального права (Є.С. Назимко, Т.Г. Пономарьова, Н. Федорчук). Вчені, на підставі вивчення зарубіжного досвіду окремих розвинених країн світу, все частіше доходять

висновку, що застосування відновного кримінального правосуддя має розглядатися як обов'язкове доповнення до традиційної судової системи. [12, С. 267; 16, С. 5; 18, С. 361] Не заперечуючи той факт, що стратегічним напрямком удосконалення кримінального процесуального законодавства України є впровадження елементів відновного правосуддя щодо неповнолітніх, поширення сфери вирішення кримінально-правового конфлікту, де однією із сторін є неповнолітня особа, поза сферою кримінального правосуддя з залученням різних громадських організацій та об'єднань, - ми тем не менш вважаємо, що сьогодні наразі постоїть питання удосконалення кримінально-процесуального порядку реалізації ПЗВХ в межах чинного кримінального правосуддя України.

Основний зміст. Відповідно до змісту ч. 3 ст. 97 КК у разі ухилення неповнолітнього, що вчинив злочин, від застосування до нього ПЗВХ, ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності». [5, С. 42] Тож звільнення від кримінальної відповідальності із застосування ПЗВХ є умовним, оскільки у разі ухилення неповнолітнього від цих заходів, вони скасовуються а неповнолітня особа притягується до кримінальної відповідальності. Важливим є питання: «Чи визначає чинний КПК особливості кримінально-процесуального порядку реалізації умовного виду звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ щодо неповнолітніх, взагалі, підстави та порядок скасування звільнення та подовження кримінального провадження щодо неповнолітнього, зокрема?». Враховуючи той факт, що законодавець визначив окрему Главу 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх», в якій регламентуються загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх, в тому числі і порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру (ст. ст. 484 – 497 КПК), - слід було очікувати, що ця проблема знайде своє відтворення саме у цих спеціальних нормах. Проте кримінально-процесуальне законодавство не тільки не регламентує порядок скасування примусових заходів виховного характеру, але й взагалі не концентрує на цьому увагу, на відміну від більш конкретної регламентації такого загального умовного виду звільнення від кримінальної відповідальності як звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 289 КПК), що застосовується здебільшого до дорослих правопорушників. В даному випадку кримінально-процесуальне законодавство містить досить чіткі та повні регламентуючі положення щодо підстав відмови від поручительства, поняття ухилення від заходів виховного характеру, дії суду у разі порушення особою умов передачі на поруки тощо. [6, С. 154] Зазначене доводить те, що підчас кримінально-процесуальні положення, які стосуються загальних кримінально-правових інститутів, відправлення кримінального правосуддя щодо дорослих є більш змістовними та чіткими, ніж ті положення, які присвячені особливостям кримінального правосуддя щодо неповнолітніх.

Актуальність більш повної кримінально-процесуальної регламентації умовного виду звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності на підставі ст. 97 КК обумовлюється декількома факторами. По-перше, необхідністю приведення чинного кримінально-процесуального законодавства у відповідність із міжнародними стандартами щодо важливості застосування інституту іспиту (випробування) на будь-якій стадії кримінального правосуддя щодо неповнолітніх, а відповідно і поширення умов випробування на інститут звільнення від покарання із застосуванням ПЗВХ. Так Мінімальні стандарти правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням («Токійські правила» від 14 грудня 1990 р.) належну увагу надають саме умовності застосування, або навпаки не застосування кримінальної відповідальності та покарання, визначають, окрім інших, наступні альтернативні по відношенню до тюремного ув'язнення санкції: «умовне звільнення від відповідальності», «умовне призначення покарання», «покарання із відстрочкою», «умовне звільнення із ув'язнення», «умовний судовий нагляд» тощо. В даному випадку саме інститут умовності (іспиту, випробування) дозволить, залежно від особистісних властивостей правопорушника та тяжкості вчиненого злочину, обрати найбільш доцільний обсяг кримінальної репресії. Сутнісною ознакою розглядуваних правил є те, що здійснення державної раціональної політики у галузі кримінального правосуддя має полягати у постійному процесі розробки нових заходів кримінально-правового та кримінально-процесуального впливу, за умови систематичної оцінки практики їхнього застосування. [8, С. 123-134]. Існують і спеціальні Мінімальні стандарти правила Організації Об'єднаних Націй, які безпосередньо стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх – так звані «Пекінські правила», в яких серед тих заходів, які насамперед мають упередити реальне застосування до неповнолітнього покарання, а тим більш покарання у вигляді позбавлення волі, у якості перших називаються різні види нагляду (опіка, керівництво), пробація, сутнісною ознакою якої є здійснення нагляду та контролю за умовно звільненою особою. [9, С. 234-262].

До того ж, вважаємо слушною думку В.О. Меркулової, яка доводить те, що вітчизняне кримінальне законодавство має наслідувати дієвий позитивний зарубіжний досвід (зокрема, Франції, ФРН, Швеції, Іспанії, Англії тощо) щодо визначення системи кримінально-правових заходів впливу на правопорушника, сутність яких полягає в умовності не застосування відповідальності та покарання. Стадії кримінального правосуддя, на яких приймається відповідне рішення, назва інституту, межі іспитового строку, правовий статус засудженої особи під час випробування, можливість змін під час випробування – це ті складові, які обумовлюють особливість кримінального правосуддя в різних країнах світу. Досить різне розуміння їхньої правової природи, різні назви є даниною історичним витокам та розвитку даних кримінально-правових інститутів в межах різних правових систем. Проте це не зменшує значення інституту випробування, іспиту, а відповідно значення здійснення контролю та спостереження за поведінкою винної особи, які можуть бути застосовані на різних стадіях кримінального правосуддя.[10, С. 129-132;11]

Отже міжнародні стандарти та досвід інших країн світу доводить те, що поряд із чинною системою покарань у вітчизняному кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві мають належне місце посідати законодавчі положення, які регулюють різні види умовної реалізації державно-правового кримінального примусу: умовного притягнення до кримінальної відповідальності, умовного засудження, умовного призначення покарання, умовного звільнення від відбування призначеного судом покарання тощо. І в першу чергу ці альтернативні по відношенню до реального застосування кримінальної відповідальності та покарання заходи мають стосуватися неповнолітніх правопорушників. В сучасних умовах подовження реформування кримінального процесуального законодавства, його складовою має стати і законодавче визначення порядку відновлення провадження у разі порушення неповнолітньою особою умов звільнення від кримінальної відповідальності, недотримання ПЗВХ. Відповідно на порядку денному визначення не лише процесуального порядку скасування судового рішення та поновлення кримінального провадження або ж виконання (відбування) призначеного судом покарання, але й законодавче уточнення змісту такого поняття як «ухилення неповнолітнього від ПЗВХ». Більш поглиблене реформування в цій частині мало б передбачати і встановлення щодо різних ПЗВХ диференційованих умовних термінів, в залежності від їхньої суворості та обсягу право обмежень, можливості дострокового звільнення від строкових примусових заходів виховного характеру. Загалом особливості кримінально-процесуального порядку реалізації умовного виду звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ щодо неповнолітніх (ст. 97 КК), спеціальний порядок повернення суду до розгляду цього питання у разі недотримання неповнолітнім умов звільнення має бути чітко визначений у чинному законі.

Зазначене надає підстави також визнати доцільним і подальше реформування кримінального законодавства в частині уточнення підстав та умов реалізації інституту звільнення неповнолітніх від покарання із застосуванням ПЗВХ (ст. 105 КК). Загально визнаним є те, що інститут умовності (іспиту, випробування) є додатковим посиленням суворості будь-яких застосовуваних державою заходів, оскільки факт відтермінування цих заходів не означає їх скасування. Посилюється значення самоконтролю та самодисципліни винної особи, яка розуміє, що у разі не дотримання певних умов притягнення до кримінальної відповідальності, виконання призначеного судом покарання мають бути реалізовані. Проте співставлення кримінально-правових підстав та умов застосування звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання спростовують цей логічний висновок: умовність застосування ПЗВХ стосується лише звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності. В той же час, застосування ПЗВХ у разі звільнення неповнолітнього від покарання на підставі ст. 105 КК є безумовним та остаточним, що справедливо розглядається кримінологами як певна суперечливість кримінального законодавства, не відповідність обсягу суворості кримінально-правового впливу та тяжкості вчиненого діяння. Адже тяжкість злочинів, яка надає підстави застосувати ПЗВХ у разі звільнення від покарання є більшою. Відповідно ця суперечливість в законодавстві має бути усунена шляхом внесення відповідних змін у чинне кримінальне законодавство. [11; 16, С. 12-15]

Чинне кримінально-процесуальне законодавство не містить ніяких уточнень щодо особливостей порядку застосування конкретних примусових заходів виховного характеру. Проте окремі з них потребують законодавчих роз'яснень. Зокрема, реалізація такого виду примусових заходів виховного характеру як «направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років», що визначається у п. 5 ч. 2 ст. 105 КК.[5, С. 44] Визначитися із сутнісними ознаками цього заходу маємо на підставі системно-правового комплексного узагальнення положень, які містяться у Положеннях

про школу та професійне училище соціальної реабілітації (у редакції 2012 р.) та Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» (від 15 травня 2006 р., № 2).[13; 14; 15, С. 106-113]

Відповідно до зазначених положень, неповнолітні, які вчинили суспільно небезпечне діяння, у віці від 11 до 14 років можуть бути направлені судом до школи соціальної реабілітації. Отже до даної спеціальної установи можуть бути направлені лише ті неповнолітні, які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності. Життя, навчання та виховання у цій школі здійснюється в умовах постійного спеціального режиму, який передбачає спеціальну систему навчально-виховної роботи, постійний нагляд та контроль, суттєве обмеження вільного виходу за межі території, особистий огляд, огляд речей, посилок, бандеролей, передач тощо. [13] Відповідно до професійного училища соціальної реабілітації направляються особи віком від 14 до 18 років, які потребують особливих умов виховання. Це можуть бути як неповнолітні, які звільняються від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВ (ст. 97 КК), так і ті, стосовно яких суд приймає рішення про звільнення від покарання на підставі ст. 105 КК. Спеціальний режим в даному закладі є більш суворим. Окрім спеціальної системи навчально-виховної роботи, постійного нагляду та контролю, особистого огляду, огляду речей, посилок, бандеролей, передач, додаються більш суворі обмеження. Практично виключається можливість вільного виходу за межі території без спеціального супроводу, передбачена заборона зберігання певних предметів (перелік яких визначається окремо) та огляд спальних приміщень, допускається застосування спеціальної системи дисциплінарних стягнень тощо. [14] Тож особливістю даного заходу примусового виховного впливу на неповнолітніх є те, що його головне виховне спрямування межує з доволі суттєвими правообмеженнями, а отже має застосовуватися судами доволі обережно. В п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» на рівні рекомендацій роз'яснюється те, що до спеціальних навчально-виховних установ відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 105 КК мають направлятися лише ті «неповнолітні, котрі вийшли з-під контролю батьків чи осіб, які їх замінюють, не піддаються виховному впливу та не можуть бути виправлені шляхом застосування інших ПЗВХ».[15, С. 106-113]

Наведені положення свідчать про те, що цей захід є найсуворішим із усіх заходів, які визначені у ч. 2 ст. 105 КК. Те, що цей захід є найсуворішим із усіх заходів, доводить чимала кількість чинників. Законодавець, визначаючи у ч. 2 ст. 105 КК систему примусових заходів виховного характеру у відповідності до ступеню їхньої суворості та обсягу правообмежень, самим останнім із п'яти конкретних заходів називає розглядуваний захід. Цей вид ПЗВХ є строковим і тривалість строку перебування неповнолітньої особи в ізоляції, під постійним наглядом та контролем спеціальної адміністрації (максимум до трьох років) також свідчить про суворість даного заходу. Сам факт ізоляції, навіть за умови першочергового значення виховного впливу, не позбавляє його певної суттєвої караючої сутності. І про це свідчать конкретні порядок та умови режиму перебування неповнолітнього у спеціальних установах.

Розглядувані нами сутнісні ознаки, які підтверджують наявність у даному заході суворих караючих властивостей, обумовили тривалу наукову дискусію щодо: правової сутності як цього конкретного заходу, так і всієї системи ПЗВХ; співвідношення цього заходу із іншими ПЗВХ; доцільності застосування ПЗВХ під час звільнення від кримінальної відповідальності, взагалі тощо. Ця дискусія відтворилася у доволі різних пропозиціях (до кардинально протилежних) щодо значення та доцільності всієї системи ПЗВХ, правової сутності даного найсуворішого заходу та шляхів удосконалення подальшої його регламентації. Кардинальні пропозиції базуються на підставах віднесення даного заходу до спеціальних видів покарань неповнолітніх. Маємо погодитися із В.М. Бурдіним, який на підставі аналізу історичних витоків та процесу формування спеціальних виховних закладів для категорії неповнолітніх злочинців доводить те, що цей захід є певним специфічним видом позбавлення волі для неповнолітніх. Навіть більше, автор вважає, що за сучасними особливостями утримання неповнолітніх у спеціальних навчальних закладах цей захід практично навіть більш суворіший, ніж умови утримання у структурних дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального та середнього рівня безпеки. (1, С. 94-95, 120) М.О. Карпенко, досліджуючи особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх, взагалі, розв'язання у судових рішеннях питання про вид та міру покарання, про застосування ПЗВХ, зокрема, дійшов висновку, що ПЗВХ – це певний різновид відповідальності, і що такий вид ПЗВХ як направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років, має застосовуватися судом лише у разі вчинення неповнолітнім особливо тяжкого, тяжкого кримінального правопорушення, або ж злочину

середньої тяжкості. [4, С. 133-152] Саме суворість правообмежень, яка властива розглядуваному заходу надихнула вчених на доведення необхідності взагалі не застосовувати ПЗВХ під час звільнення від кримінальної відповідальності взагалі, або ж диференціювати усі ПЗВХ на два види: суто виховні та ті, що містять значний обсяг право обмежень. І цю диференціацію використовувати під час визначення окремих видів ПЗВХ, які можуть застосовуватися під час звільнення від кримінальної відповідальності, а які лише під час звільнення від покарання.

Зазначене доводить необхідність визначення більш конкретного кримінально-процесуального порядку застосування даного заходу. Обґрунтування доцільності такого кроку законодавця обумовлюється, як на наш погляд, двома принциповими положеннями. По-перше, чим суворішими є ПЗВХ, тим більш досконалішими мають бути інструменти захисту прав, свобод та інтересів неповнолітньої особи під час відправлення кримінального правосуддя, меншими межі суддівського розсуду. По-друге, якщо визнати у якості однієї із засад кримінально-процесуального права та законодавства більш чітку та повну формалізацію законодавчих положень у сфері відправлення правосуддя щодо неповнолітніх осіб, - маємо визнати, що саме цей захід має бути врегульований відповідно до цих принципів. Саме кримінально-процесуальний закон має містити конкретну вказівку на те, що цей захід має застосовуватися лише тоді, коли неповнолітній не може бути виправлений шляхом застосування інших заходів виховного характеру, коли неефективними є інші заходи впливу. І лише у разі вирішення питання щодо звільнення від покарання неповнолітньої особи, яка вчинила злочин середньої тяжкості. Отже є небажаним застосування цього заходу у разі звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності.

Окремо постоїть проблема законодавчого закріплення в чинному КПК можливості умовно-дострокового звільнення із спеціальної навчально-виховної установи неповнолітнього, який є суб'єктом злочину. Строк знаходження неповнолітнього у спеціальній навчально-виховній установі визначається судом. Він має бути достатнім для виправлення, але не може перевищувати трьох років. Отже ізоляція неповнолітнього у даній установі може бути досить тривалою. Про дострокове звільнення як підставу для відрахування дітей із школи йдеться лише у Положенні про школу соціальної реабілітації. І нічого у Положенні про професійне училище соціальної реабілітації. Отже чи маємо ми розуміти, що це питання стосується лише осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності? У п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» вже йдеться про можливість здійснення судом дострокового звільнення учня, якій довів своє виправлення, як на підставі клопотання ради школи, так і клопотання ради училища. [15, С. 106-113] В чинному КПК міститься лише регламентація умовно-дострокового звільнення щодо неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Суд за місцем перебування установи приймає відповідне рішення за клопотанням самого неповнолітнього, його захисника, законного представника або прокурора. Підставою для такого звільнення має бути досягнення перевиховання неповнолітньої особи (ст. 502 КПК). [6, С. 242] Проте стимул до досягнення певного ступеня виправлення має бути і у інших неповнолітніх осіб. А відповідно термін їхньої ізоляції має суттєво залежати від поведінки, ставлення до навчання та оточуючих. А відповідно це має знайти відтворення у чинному КПК.

Підсумовуючи зазначене, маємо зауважити. Необхідним є подовження реформування кримінально-процесуального законодавства у напрямку утворення більш широких та змістовних положень, які б регулювали сферу застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру. Удосконалення кримінально-процесуального законодавства в цій частині має відбуватися з урахуванням сучасних тенденцій щодо посиленого захисту прав, свобод, законних інтересів неповнолітньої особи, яка перебуває у сфері кримінального правосуддя, а відповідно, формулювання дієвих механізмів та гарантій цього захисту.

Серед пріоритетних напрямів має стати більш поглиблена законодавча регламентація кримінально-процесуального порядку реалізації умовного виду звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ, передбаченого ст. 97 КК. В даному випадку кримінально-процесуальне законодавство, яке стосується відправлення кримінального правосуддя щодо дорослих (порядок реалізації умовного виду звільнення від кримінальної відповідальності), є більш чітким та повним, ніж по відношенню до неповнолітніх.

Конкретизації потребують процесуальні положення, які стосуються порядку застосування окремих конкретних видів ПЗВХ. Зокрема, враховуючи певну складність та необхідність дотримання судом багатьох чинників, від яких залежить законність та справедливість прийнятого рішення по відношенню до неповнолітньої особи, доцільними є: законодавчі уточнення та конкретизація порядку застосування заходу у виді направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної

установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років; законодавче визначення можливості дострокового звільнення неповнолітніх від відбування цього заходу, не залежно від віку.

References:

1. Burdin V.M. (2004) *Osoblyvosti kryriminalnoi vidpovidalnosti nepovnolitnikh v Ukraini: Monografiia* [Features of Juvenile Criminal Law in Ukraine: Monograph]. K.: Atika, 2004. 240 p. (In Ukrainian)
2. Herasymchuk L.V. (2013) *Zvlnennia nepovnolitnikh vid kryriminalnoi vidpovidalnosti ta pokarannia iz zastosuvanniam prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru: avtor. dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. yuryd. nauk za spets.: 12.00.08 - kryriminalne pravo ta kryminolohiia; kryriminalno-vykonavche pravo* [Dismissal of minors from criminal liability and punishment with the use of coercive measures of educational nature: the author. dis for obtaining sciences. step Cand. lawyer Sciences for Specialty: 12.00.08 - Criminal Law and Criminology; criminal enforcement law]. K.: NAVSU, 2013. 19 p. (In Ukrainian)
3. Holubov A.Ie (2005) *Protsesualne stanovyshe v kryriminalnomu sudochynstvi Ukrainy nepovnolitnoho, yakyi skoiv zlochin abo suspilno nebezpechne diiania: dys.. kand.. yuryd. nauk: 12.00.09 – kryriminalnyi protses ta kryriminalistyka; sudova ekspertyza* [The procedural position in a criminal trial of Ukraine of a minor who committed a crime or a socially dangerous act: Dis .. Candidate of Law. Sciences: 12.00.09 - Criminal Procedure and Criminology; Forensic examination]. Kh.: *Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav* [National University of Internal Affairs], 2005. 215 p. (In Ukrainian)
4. Karpenko M.O. (2004) *Osoblyvosti provadzhennia v spravakh pro zlochyyny nepovnolitnikh: dys.. kand.. yuryd. nauk: 12.00.09 – kryriminalnyi protses ta kryriminalistyka; sudova ekspertyza* [Peculiarities of proceedings in cases involving juvenile delinquency: dis .. criminal ... law. Sciences: 12.00.09 - Criminal Procedure and Criminology; forensic examination] Kh.: *Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho* [National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise], 2004. 182 p. (In Ukrainian)
5. *Kryriminalnyi kodeks Ukrainy: stanom na 14 lypnia 2017 roku: Ofits. Tekst* [The Criminal Code of Ukraine: as of July 14, 2017: Officer. text]. K.: Alerta, 2017. 194 p. (In Ukrainian)
6. *Kryriminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy: chynne zakonodavstvo iz zminamy ta dopovn. na 24 zhovtnia 2016 roku: Ofits. Tekst* [Criminal Procedure Code of Ukraine: current legislation with amendments and supplements. on October 24, 2016: Officer. text]. K.: Alerta, 2016. 288 p. (In Ukrainian)
7. Levendarenko O.O. (2003) *Osoblyvosti protsesu dokazuvannia u spravakh pro zlochyyny nepovnolitnikh: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 – kryriminalnyi protses ta kryriminalistyka; sudova ekspertyza* [Features of the process of proof in cases of juvenile delinquency: dis. ... Candidate lawyer Sciences: 12.00.09 - Criminal Procedure and Criminology; forensic examination]. Donetsk: *Donetskyi instytut vnutrishnikh sprav pry Donetskomu natsionalnomu universyteti* [Donetsk Institute of Internal Affairs at the Donetsk National University], 2003. 226 p. (In Ukrainian)
8. Konopelskyi V.Ia., Tkalich V.Ie. (2003) *Minimalni standarti pravyla Orhanizatsii Obiednanykh Natsii u vidnoshenni zakhodiv, ne poviazanykh z tiuremnyim uviaznenniam (Tokiiski pravyla)* [Minimum standards for United Nations rules on non-custodial measures (Tokyo Rules)]. *Zbirnyk mizhnarodnykh normatyvno-pravovykh aktiv shchodo zakhystu prav i svobod hromadian u sferi pravosuddia* [Compilation of international normative legal acts on the protection of the rights and freedoms of citizens in the field of justice]. Odesa: NDRVV, 2003. 310 p. (In Ukrainian)
9. Konopelskyi V.Ia., Tkalich V.Ie. (2003) *Minimalni standarti pravyla Orhanizatsii Obiednanykh Natsii, shcho stosuetsia vidpravlennia pravosuddia shchodo nepovnolitnikh («Pekinski pravyla»)* [Minimal standards of the United Nations rules on the administration of juvenile justice ("Beijing Rules")]. *Zbirnyk mizhnarodnykh normatyvno-pravovykh aktiv shchodo zakhystu prav i svobod hromadian u sferi pravosuddia* [Compilation of international normative legal acts on the protection of the rights and freedoms of citizens in the field of justice]. Odesa: NDRVV, 2003. 310 p. (In Ukrainian)
10. Merkulova V.O. (2015) *Umovni vydy zvlnennia vid pokarannia ta yoho vidbuvannia: osoblyvosti zakonodavchoho vyznachennia v okremykh krainakh Yevropy* [Conditional types of release from punishment and detention: the peculiarities of legislative definition in certain European countries]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys* [Southern Ukrainian Law Journal]. 2015. № 1. P. 129-132. (In Ukrainian)
11. Merkulova V.O. (2017) *Zvlnennia vid kryriminalnoi vidpovidalnosti ta pokarannia nepovnolitnikh: superechlyvist kryriminalno-pravovykh ta kryriminalno-protsesualnykh polozhen* [Exemption from criminal

liability and punishment of minors: contradictory criminal-law and criminal-procedural provisions]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys* [Southern Ukrainian Law Journal]. 2017. № 4. P. 79-87. (In Ukrainian)

12. Nazymko Ye.S. (2016) *Instytut pokarannia nepovnitnikh u kryminalnomu pravi Ukrainy. Heneza, mizhnarodni ta yevropeiski standarty, yuvenalna penolohiia: monohrafiia* [Institute of juvenile delinquency in the criminal law of Ukraine. Genesis, international and European standards, juvenile penology: monograph]. K.: Yurinkom Inter, 2016. 384 p. (In Ukrainian)

13. *Polozhennia pro shkolu sotsialnoi reabilitatsii. Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 zhovtnia 1993 r. № 859 (u redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 serpnia 2012 r., № 734)* [Regulations on the school of social rehabilitation. Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 13, 1993 No. 859 (as amended by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 8, 2012, No. 734)]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy vid 17.08.2012 r.* [Official bulletin of Ukraine dated August 17, 2012]. № 60, stor. 84, statia 2437, kod aktu 62942/2012. (In Ukrainian)

14. *Polozhennia pro profesiine uchylshche sotsialnoi reabilitatsii. Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 zhovtnia 1993 r. № 859 (u redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 serpnia 2012 r., № 734)* [Regulations on the Professional School of Social Rehabilitation Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 13, 1993 No. 859 (as amended by the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 8, 2012, No. 734)]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy vid 17.08.2012 r.* [Official Bulletin of Ukraine dated August 17]. № 60, stor. 84, statia 2437, kod aktu 62942/2012. (In Ukrainian)

15. Shelekhova A.O., Pluzhnik O.I., Korniienko M.V. (2017) *Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 15 travnia 2006 r. № 2. «Pro praktyku rozghliadu sudamy sprav pro zastosuvannia prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru»* [Posstana to the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of May 15, 2006, No. 2. "On the practice of reviewing cases by courts of the use of compulsory measures of educational nature"]. *Zlochyny proty hromadskoho poriadku ta hromadsvoi bezpeky khrestomatiia: khrestomatiia, ukladachi* [Offenses against public order and public safety textbook: textbook. drafters]. Odesa : ODUVS, 2017. 196 p. (In Ukrainian)

16. Ponomarova T.H. (2016) *Zvilnennia nepovnitnikh vid pokarannia ta yoho vidbuvannia v Ukraini ta Polshchi: porivnialnyi analiz: avtor. dys.. na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo* [Release of juveniles from punishment and his serving in Ukraine and Poland: comparative analysis: author. dis ... for baking sciences step Cand. lawyer sciences for special 12.00.08 - Criminal Law and Criminology; criminal enforcement law]. Odesa: ODUVS, 2016. 19 p. (In Ukrainian)

17. Romaniuk V.V. (2015) *Kryminalne provadzhennia shchodo nepovnitnikh dys.. kand.. yuryd. nauk: 12.00.09 – kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza* [Criminal proceedings against juvenile dis ... criminal ... law. Sciences: 12.00.09 - Criminal Procedure and Criminology; forensic examination]. Kh.: *Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav* [Kharkiv National University of Internal Affairs], 2015. 254 p. (In Ukrainian)

18. Fedorchuk N. (2006) *Vidnovne sudochynstvo yak alternatyva kryminalnomu: ohliad yoho u Velykii Brytanii ta inshykh krainakh pretsedentnoi systemy prava* [Restoration of legal proceedings as an alternative to criminal: its review in the United Kingdom and other countries of the precedent system of law]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii yurydychna* [Visnyk of Lviv University. The series is legal]. 2006, Vyp. 42. P 36. (In Ukrainian)

Уголовно-процессуальный порядок применения к несовершеннолетним принудительных мер воспитательного характера: совершенствование действующего законодательства

Марченко Алена Анатольевна, e-mail: lenok-tolbevna@ukr.net,
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина.

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы продления реформирования уголовно-процессуального законодательства в направлении образования более широких и содержательных положений, регулирующих сферу применения к несовершеннолетним принудительных мер воспитательного характера. Совершенствование уголовно-процессуального законодательства в этой части должно происходить с учетом современных тенденций в усиленной защите прав, свобод, законных интересов несовершеннолетнего лица, находящегося в сфере уголовного правосудия, а соответственно, формулировка действенных механизмов и гарантий этой защиты.

Среди приоритетных направлений должна стать более углубленная законодательная регламентация уголовно-процессуального порядка реализации условного вида освобождения от уголовной ответственности с применением ПЗВХ, предусмотренного ст. 97 УК. В данном случае уголовно-процессуальное законодательство, касающееся отправления уголовного правосудия в отношении взрослых (порядок реализации условного вида освобождения от уголовной ответственности), более четким и полным, чем в отношении несовершеннолетних.

Конкретизации нуждаются процессуальные положения, касающиеся порядка применения отдельных конкретных видов ПЗВХ. В частности, учитывая определенную сложность и необходимость соблюдения судом многих факторов, от которых зависит законность и справедливость принятого решения в отношении несовершеннолетнего лица, целесообразными являются: законодательные уточнения и конкретизация порядка применения пресечения в виде направления несовершеннолетнего в специальное учебно-воспитательное учреждение для детей и подростков к его исправления, но на срок, не превышающий трех лет законодательное определение возможности досрочного освобождения несовершеннолетних от отбывания этого мероприятия, независимо от возраста.

Ключевые слова: уголовная ответственность, наказание, ресоциализация, принудительные меры воспитательного характера, системно-правовой анализ, правовые нормы, доктрина уголовного права, освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности.